

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З НЕПОВНОЛІТНІМИ ПРАВОПОРУШНИКАМИ

УДК 37.013.42

К. О. Дуванська

РЕАБІЛІТАЦІЯ НЕПОВНОЛІТНИХ, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОКАРАНЬ НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ, У ДІЯЛЬНОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ІНСПЕКЦІЇ: СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

В Україні стають очевидними несприятливі соціальні тенденції, пов'язані з кризовим зниженням добробуту великої частини населення, слабкою законодавчою захищеністю сім'ї та дитинства, ослабленням впливу освітніх закладів на виховання та інших чинників. Наступ цих несприятливих умов сприяє збільшенню кількості правопорушників з числа неповнолітніх. Але разом з цими негативними явищами на сьогоднішній день реаліями стало і те, що внаслідок гуманізації кримінальної політики держави і логічних змін у законодавстві поступово змінюється система судочинства в бік надання переваги альтернативним видам покарання, тим, які не пов'язані з позбавленням волі, особливо ці напрями широко застосовуються щодо неповнолітніх, які вперше скоїли злочин. Виправні та громадські роботи або звільнення від відбування покарання з випробуванням дозволяють уникнути соціальної ізоляції підлітка в найважливіший період його соціального становлення, уберегти його від повного занурення в кримінальне середовище та залучити до соціально корисної діяльності. З іншого боку, альтернативні покарання, хоча й стримують неповнолітнього від скоєння повторних правопорушень, самі по собі не захищають його від негативного впливу соціального середовища, не вирішують його проблем та не усувають ті особливості його характеру, світогляду та самосвідомості, що вже одного разу призвели його до злочину. Це вказує на важливість проведення з підлітками, звільненими від відбування покарань, комплексної виховної, профілактичної й реабілітаційної роботи.

Метою даної статті є розкриття змісту та особливостей соціально-педагогічної реабілітації підлітків-правопорушників, засуджених до покарань не пов'язаних з позбавленням волі, у діяльності кримінально-виконавчої інспекції.

Проблема організації виховної роботи з умовно засудженими неповнолітніми була предметом дослідження юристів, педагогів та психологів. Юристи в основному обґрунтували доцільність застосування такої міри покарання (Г. Гаверов, А. Примаченок, В. Сидорова, В. Скибицький, В. Фетисов), практику її застосування (В. Ломако,

В. Марченко, В. Ніколюк, В. Сташис, В. Тацей), окремі аспекти профілактики рецидиву (Г. Баяхчева, Г. Попова, Є. Стумбіна, І. Туркевич).

У психолого-педагогічному аспекті ця проблема торкається: психології делінквентності (Л. Берковітц, Дж. Боулбі, Н. Вайзман, Р. Кассенбаум, В. Кондратенко, Д. Райт, А. Реан, Н. Максимова, В. Татенко), профілактики правопорушень неповнолітніх (М. Аванесов, Ю. Александров, І. Дегтярьов, Т. Лихолат, В. Оржеховська, А. Селецький, В. Тарарухін, А. Тарас, А. Харшак), методики виховання важковиховуваних підлітків (В. Баженов, З. Зайцева, Р. Оганесян, М. Фетюхін, М. Фіцула), можливості психологічної корекції делінквентності (А. Бандура, С. Максименко, І. Фурманов, С. Яковенко), перевиховання неповнолітніх злочинців в умовах виховної колонії (І. Башкатов, П. Вівчар, В. Кривуша, В. Кудрявцев, Г. Потанін, В. Синьов, М. Фіцула), антинаркогенного виховання неповнолітніх (Н. Максимова, М. Окаринський, В. Оржеховська).

У розгляд проблем виконання окремих видів покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, були присвячені роботи багатьох науковців: С. Алексєєва, Г. Байдакова, О. Беци, В. Богданова, І. Вартилицької, Р. Гури, В. Дрьоміна, А. Іванова, О. Книженко, С. Комарицького, Л. Крахмальника, А. Минаєва, С. Пономарева, А. Потьомкіної, П. Самошина, В. Тютюгіна, О. Філімонова, В. Філонова, Н. Хуторської, С. Черкасова, Н. Черненко, В. Шупілова та інших.

Питання виховної та профілактичної роботи з неповнолітніми, засудженими до альтернативних покарань, розглядалися в низці наукових публікацій останніх років. Зокрема, у дослідженнях О. Андрєєвої, С. Поволоцької, М. Калиняк розкрито організаційно-методичні умови здійснення профілактичної роботи правоохоронними органами, І. Парфанович розкриває зміст та методи виховної роботи з умовно засудженими неповнолітніми, І. Богатирьов – зміст і методи профілактично-виховного впливу КВІ на засуджених, В. Лютий – соціально-педагогічні аспекти діяльності КВІ з ресоціалізації неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Моделюванню та проектуванню педагогічних та соціально-педагогічних систем присвятили свої праці Ю. Бабанський, В. Безпалько, Л. Вікторова, В. Докучасва, Т. Ільїна, С. Коношенко, Н. Кузьміна, Я. Мамонтов, С. Омельченко, Л. Онищук, І. Трубавіна та інші.

Відаючи належне вагомим здобуткам у розробці вищевказаних проблем, слід в той же час констатувати, що на сьогоднішній день відсутні фундаментальні праці в яких досліджувалося б виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, стосовно неповнолітніх осіб в діяльності кримінально-виконавчої інспекції.

Під соціальною реабілітацією сприймається діяльність, спрямована на відновлення стану повноцінної життєдіяльності і соціального функціонування індивіда або соціальної групи, що опинилися в стані

соціальної дезадаптації. Соціальна реабілітація правопорушника, передбачає подолання особистісних якостей та особливостей соціального середовища, що сприяли вчиненню ним правопорушення, надання йому допомоги у ресоціалізації та у соціальній адаптації [1].

Технологія соціально-педагогічної реабілітації – система послідовних і координованих дій, що використовується для досягнення мети та вирішення завдань соціальної реабілітації. Кожна процедура (крок, етап, напрям роботи) технології соціальної реабілітації має вирішити окремі завдання і може бути виконана за допомогою різних методів. Вибір того чи іншого методу залежить від умов здійснення діяльності, особливостей об'єкту реабілітації, виконавців та наявних ресурсів [2].

Технологія соціально-педагогічної реабілітації неповнолітнього, схильного до протиправної поведінки та засудженого до альтернативних покарань, визначає мету та завдання соціальної реабілітації неповнолітнього, можливі напрями та етапи реабілітації, зміст діяльності на кожному з етапів, методи, що при цьому можуть бути застосовані, та орієнтований розподіл обов'язків між фахівцями, залученими до соціальної реабілітації неповнолітнього.

Метою соціально-педагогічної реабілітації неповнолітніх, схильних до протиправної поведінки та засудженого до альтернативних покарань, є повернення цих неповнолітніх до правослужняного життя, створення умов для їх повноцінного фізичного і психічного розвитку, для успішної соціалізації, подолання особистісних проблем і конфліктів з оточенням.

Завдання соціально-педагогічної реабілітації:

- встановити причини протиправної поведінки дитини, чинники, що сприяють її формуванню, заважають виправленню та ресоціалізації;
- подолати особистісні чинники, що спричиняють протиправну поведінку або заважають соціальній адаптації;
- усунути чинники соціального середовища, що ускладнюють соціальну адаптацію дитини, спричиняють її проблеми, негативно впливають на формування її особистості та поведінки;
- сприяти закріпленню у дитини мотивації до законслужняної поведінки;
- сприяти розвитку позитивних особистісних якостей, оволодінню нею вміннями, необхідними для подолання проблем і задоволення потреб;
- сприяти створенню соціально-педагогічних умов, необхідних для повноцінної життєдіяльності дитини; інтегрувати дитину до соціально-позитивного середовища.

Відповідно до завдань робота з соціально-педагогічної реабілітації та ресоціалізації неповнолітніх має наступні **етапи**:

1. встановлення контакту з неповнолітнім та його сім'єю, мотивування їх до співпраці і роботи над проблемами неповнолітнього;
2. дослідження особистості неповнолітнього та соціальної ситуації його життєдіяльності;
3. планування заходів з реабілітації та ресоціалізації неповнолітнього;
4. контроль за поведінкою неповнолітнього, за дотриманням ним умов звільнення від покарання, норм моралі та права;
5. психологічна та педагогічна реабілітація неповнолітнього;
6. формування сприятливого соціально-педагогічного середовища навколо неповнолітнього;
7. соціальна реінтеграція та реадaptaція неповнолітнього;
8. координація спільних дій з навчально-виховними закладами, правоохоронними установами, громадськими організаціями;
9. оцінка процесу і результату реабілітації неповнолітнього [3].

Згідно з Кримінально-виконавчим кодексом України функції виправлення та ресоціалізації неповнолітніх, засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, виконує **кримінально-виконавча інспекція**. Кримінально-виконавча інспекція (далі – КВІ) є основним підрозділом, на яку покладені такі завдання: проводити індивідуально-профілактичну роботу із засудженими та контролювати дотримання ними громадського порядку і виконання обов'язків, покладених на них судом, попередження рецидивної злочинності неповнолітніх; профілактичний облік дітей, звільнених з місць позбавлення волі, засуджених, але щодо яких виконання вироку про позбавлення волі відстрочено, а також засуджених умовно або до виправних робіт; соціальний патронаж щодо дітей, які відбували покарання у вигляді позбавлення волі на певний термін. Проте подібні функції кримінально-виконавча інспекція виконує лише з 2001 року. Нормативні документи, на основі яких працює кримінально-виконавча інспекція, не розкриває змісту індивідуально-профілактичної роботи з неповнолітніми. Штат територіальних підрозділів інспекцій складається переважно з юристів, які не мають відповідної підготовки для здійснення педагогічних функцій при роботі з підлітками. У розпорядженні інспекторів відсутні методики виховної роботи, які б вони змогли використати при роботі з неповнолітніми, і таким чином їх робота з підлітками, як правило, обмежується роз'ясненнями і контролем. Робота з ресоціалізації неповнолітніх, засуджених до покарань не пов'язаних з позбавленням волі, ускладнюється тим, що вони, як правило, залишаються у тому ж мікросередовищі, де сформувалася їх протиправна поведінка. Можливості безпосереднього корекційного впливу на сім'ю, учнівський або трудовий колектив, неформальну групу підлітків, вирішення їх матеріально-побутових проблем у інспекторів КВІ обмежені. Подібні завдання мали б виконувати соціальні служби для молоді, служби у справах неповнолітніх, психологічні служби навчальних закладів, що в

цілому відповідає їх функціям. Проте система взаємодії, розподілу обов'язків та координації діяльності кримінально-виконавчої інспекції з соціальними службами та навчальними закладами відсутня. Вирішення цих завдань значною мірою залежить від професійно-психологічного потенціалу працівників КВІ, переосмислення цілей та методів їх роботи, наочною потребою у впровадженні нових підходів до питань соціальної реабілітації підлітків-правопорушників, що базується на цілісності, системності та комплексності підходу до вирішення проблемних питань, пов'язаних із подоланням складних життєвих обставин, які могли сприяти скоєнню неповнолітніми правопорушень та злочинів. З огляду на це, володіння методами психологічного та педагогічного впливу на неповнолітніх правопорушників слід віднести до розряду найбільш потрібних. Але, незважаючи на такий досить широкий перелік органів, організацій та установ, уповноважених державою щодо вирішення проблеми підліткової злочинності, їхні зусилля часто є недостатньо ефективними через сукупність певних чинників:

- неукомплектованість відповідних органів, служб та організацій кадрами;
- низький, а в більшості випадків невідповідний професійно-кваліфікаційний рівень фахівців на місцях;
- відсутність спеціальних знань та постійно діючих програм підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів;
- подекуди – дублювання функцій, які, в свою чергу, не відповідають концепції захисту прав та інтересів дітей, а у своїй більшості спрямовані на виявлення, ведення обліку та здійснення нагляду за дітьми, які перебувають у конфлікті з законом;
- відсутність тісної міжвідомчої співпраці та взаємодії між суб'єктами профілактики підліткової злочинності;
- відсутність відповідного фінансування.

Таким чином, діяльність кримінально-виконавчої інспекції з ресоціалізації неповнолітніх, не пов'язаних з позбавленням волі, не забезпечує повне їх виправлення та свідоме повернення до правослужняного життя через відсутність у розпорядженні працівників кримінально-виконавчої інспекції технологій, методів та засобів соціально-педагогічного впливу на особистість та мікросередовище неповнолітніх, а також через відсутність системи взаємодії між кримінально-виконавчою інспекцією та іншими установами, що беруть участь у ресоціалізації та соціальній реабілітації неповнолітніх. Як наслідок – висока кількість порушень неповнолітніми, що перебувають на обліку кримінально-виконавчої інспекції, умов звільнення від покарань з випробуванням та рецидивних злочинів, що споюються такими неповнолітніми.

Тому актуальним є забезпечення кримінально-виконавчої інспекції технологією соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми,

засудженими до покарань не пов'язаних з позбавленням волі, яка б передбачала комплексне застосування методів виховної, психокорекційної та соціальної роботи та налагодження системи взаємодії між кримінально-виконавчою інспекцією та соціальними службами й навчальними закладами.

Список використаної літератури

1. Лютий В. П. Соціальна робота з групами девіантної поведінки : навч. посіб. / В. П. Лютий. – К. : Академія праці і соціальних відносин, Християнський дитячий фонд, 2000. – 51 с. **2. Соціальна робота в Україні:** Навч. посіб. / І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, С. Я. Харченко та ін.; За заг. ред. І. Д. Зверевої, Г. М. Лактіонової. – К. : Наук світ, 2003. – 233 с. **3. Соціальна, педагогічна та психокорекційна робота з неповнолітніми, засудженими до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі:** Метод. посіб. / За ред. І. Д. Зверева. – К. : Академія праці і соціальних відносин, Християнський дитячий фонд, 2006. – 277 с. **4. Безпалько О. В.** Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О. В. Безпалько. – К. : Центр учбової літ-ри, 2009. – 208 с. **5. Кривуша В. І.** Особливості ресоціалізації неповнолітніх злочинців / В. І. Кривуша. – К. : МГ Леся, 2000. – 140 с. **6. Синьов В. М., Кривуша В. І.** Пенітенціарна педагогіка: в основних запитаннях та відповідях: Навч. посіб. / В. М. Синьов, В. І. Кривуша. – К. : Логос, 2000. – 124 с.

Дуванська К. О. Реабілітація неповнолітніх, засуджених до покарань не пов'язаних з позбавленням волі, у діяльності кримінально-виконавчої інспекції: соціально-педагогічний аспект

У статті розкривається зміст, особливості та деякі проблеми у організації соціально-педагогічної реабілітації неповнолітніх, засуджених до покарань не пов'язаних з позбавленням волі, у діяльності кримінально-виконавчої інспекції. Автором наведені основні завдання кримінально-виконавчої інспекції стосовно неповнолітніх-правопорушників, обґрунтовується та доводиться необхідність забезпечення кримінально-виконавчої інспекції технологією соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми.

Ключові слова: соціально-педагогічної реабілітації неповнолітніх, технологія соціально-педагогічної реабілітації, кримінально-виконавча інспекція, ресоціалізація.

Дуванская Е. А. Реабилитация несовершеннолетних, осужденных к наказаниям не связанных с лишением свободы, в деятельности криминально-исполнительной инспекции: социально-педагогический аспект

В статье раскрывается содержание, особенности и некоторые проблемы в организации социально-педагогической реабилитации

несовершеннолетних, осужденных к наказаниям не связанным с лишением свободы, в деятельности уголовно-исполнительной инспекции. Автором описаны основные задачи криминально-исполнительной инспекции в отношении несовершеннолетних-правонарушителей, обосновывается и доказывается необходимость обеспечения криминально-исполнительной инспекции технологией социальной работы с несовершеннолетними.

Ключевые слова: социально-педагогической реабилитации несовершеннолетних, технология социально-педагогической реабилитации, уголовно-исполнительная инспекция, ресоциализация.

Duvanska K. O. Rehabilitation of juveniles sentenced to punishment not related to imprisonment in the penitentiary of inspection: socio-pedagogical aspect

The article reveals the content, features and some problems in the organization of social and educational rehabilitation of juveniles sentenced to punishment not related to imprisonment in the penitentiary of the inspection. The author shows the main task of the penal inspection for juvenile offenders, and have justified the need for criminal executive inspection technology, social and educational work with adolescents.

Key words: social and educational rehabilitation of juveniles convicted, technology social and educational rehabilitation, criminal executive inspection, resocialization.

Стаття надійшла до редакції 15.07.2012 р.

Прийнято до друку 31.08.2012 р.

УДК 37.013.42

Н. В. Мотунова

**КРИМІНАЛЬНА МІЛІЦІЯ У СПРАВАХ ДІТЕЙ
ЯК СУБ'ЄКТ ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ
СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ**

Становлення України як правової держави супроводжується багатьма негативними явищами й тенденціями в економічній і соціальній галузях. Як наслідок, виникає соціальна дезадаптація, криза духовності, девальвація моральних цінностей, ослаблення внутрішньосімейних зв'язків, ріст соціального сирітства, що й призводить до різкого загострення криміногенної ситуації серед неповнолітніх. Вивчення причин дезадаптації неповнолітніх і вчинення ними злочинних дій дає змогу стверджувати, що протиправна поведінка є переважно наслідком недоліків сімейного виховання (байдужість батьків до інтересів і